

Den politiske betydningen av ontologiske motsigelser

BOKOMTALE: Ernesto Laclau publiserte kjente tekster om hegemoni og populisme, men han utviklet også en ny tilnærming til begrepet antagonisme der han knyttet an til sentrale spørsmål i moderne filosofi. Oliver Marcharts nyeste bok *Thinking antagonism. Political ontology after Laclau* representerer en grundig analyse av Laclaus filosofiske anliggende og bidrag innenfor sosial og politisk teori.

Av Dag Erik Berg, førsteamanuensis i statsvitenskap ved Høgskolen i Molde

Den østeriske filosofen Oliver Marchart har blitt en viktig bidragsyter innenfor kritisk politisk teori, der han med sine nøkterne og systematiske analyser har levert nyfortolkninger av radikal politisk tenkning. Marchart er en premissleverandør for «postfundamental» politisk tenkning, som er et begrep han fremhevet i sin bok fra 2007 og som han har fortsatt å videreutvikle til i dag. Uttrykket postfundamental skiller seg fra det antifundamentale: Der ordet antifundamental antyder at det ikke finnes noe ontologisk grunnlag i politikk og samfunnsliv, så representerer «postfundamentalt» en tenkning som ikke forkaster ontologier, men som henviser til at alle ontologier har en innebygd mulighet til å endre seg til noe nytt. I denne sammenheng er den argentinske tenkeren [Ernesto Laclau](#) sentral. Laclaus ontologibegrep er noe ganske annet enn en apolitisk ontologidebatt som vi kjenner fra [Martin Heideggers](#) hovedverk om væren og tid og representerer heller et ontologisk grunnlag for politikken, hegemoni og relasjoner mellom samfunnets aktører.

Filosofisk blikk på Laclau

Marchart har gjort systematiske analyser av flere tenkere innenfor kritisk politisk teori og har tidligere skrevet om det han omtaler som venstreorienterte heideggerianere, der blant annet Laclau inngår. I den siste boken har han valgt å fokusere på Laclau. Den argentinske tenkeren er kjent for sitt arbeid med populisme, som har stor aktualitet i dag. Laclaus diskusjon av populisme involverer en systematisk analyse av folket som en politisk kategori, identifisering, frigjøring og hegemoni, skjønt statsvitere som Cas Mudde og Cristóbal Rovira Kaltwasser er lite opptatt av hegemonibegrepet og hevder Laclaus bok handler om frigjøring fra liberalisme. Marchart har imidlertid gjort en mer relevant teoretisk analyse og viser hvordan det er teoretiske forutsetninger til grunn for Laclaus analyser av populisme, nemlig begrepet om antagonisme (motsigelse/motsetning) og en politisk ontologi.

Det er nøkkelbegrepet om antagonisme som er temaet for Marcharts siste bok [Thinking Antagonism. Political Ontology after Laclau](#), utgitt av Edinburgh University Press (2018). Selv om

det er kjent for de fleste lesere av Laclaus arbeider at antagonisme var et sentralt begrep som han arbeidet intenst med helt til det siste, så er det få teoretikere som har gitt en så fullstendig analyse av antagonismebegrepet i Laclaus tenkning som Marchart. Faktisk kan Marchart betraktes som en politisk tenker som engasjerte seg såpass grundig i Laclaus teoriutvikling at han i praksis bidro til å hjelpe Laclau til å uttrykke sine teoretiske premisser enda tydeligere frem mot slutten av sitt liv.

Dette forholdet mellom Marchart og Laclau kommer frem på minst to måter. For det første er Marchart en av redaktørene til det redigerte verket *Laclau. A critical reader* (Critchley og Marchart 2004) der Laclau bidrar med analyser og tilsvar til de kritiske kommentarene i boken. For det andre henviser Laclau selv i sin siste bok *The Rhetorical Foundations of Society* til Marcharts analyser av Heidegger om den ontologiske forskjell og «*Abgrund*», når han redegjør for antagonisme. Begrepet «*Abgrund*» handler om en avgrunn – et intet – som er iboende en ontologi, og «avgrunnen» utgjør på denne måten en mulighet til å endre denne ontologien. Marchart (2007) hadde redegjort for begrepet om *Abgrund* i sin Heidegger-inspirerte analyse av Laclaus filosofiske prosjekt, og Laclau synes å benytte nettopp denne analysen i redegjørelsen for hva antagonisme handler om i sin siste bok. Marchart understreker igjen i den siste boken *Thinking Antagonism* at Laclaus tilnærming samsvarer med Heideggers analyse av «*Abgrund*» – som altså representerer ontologiens iboende avgrunn – og at denne avgrunnen gjør at ontologien kan fylles opp av ny mening og endre seg til noe nytt.

Politisk ontologi, hegemoni og endring

Marchart viser at begrepet *Abgrund* (avgrunn) har betydning for forståelsen av samfunn og politisk orden i Laclaus tenkning. Men i praksis henger det sammen med et teoretisk anliggende hos Laclau der han – inspirert av blant annet fenomenologi – fremhever at samfunn og sosiale praksiser endres selv i situasjoner der folk opplever at de utfører rutinehandlinger eller repeterer det som er gjort før. Samfunn og hegemoni forstås slik å ha en stadig åpenhet for endring. Et hovedpoeng hos Marchart er at Laclau på denne måten formidler en «politisk ontologi». Dette handler ikke om en ren politisk vilje som en hersker velger å sette igjennom, slik Laclaus ektefelle, [Chantal Mouffe](#), skrev om i lys av Carl Schmitts filosofi. Her er det en viktig forskjell mellom Laclau og Mouffe: Der Mouffe er tilbøyelig å snakke om begrepet om det politiske i Schmitts subjektivistiske betydning, er Laclau opptatt av en politisk ontologi som er forankret i sosialt liv. Hans tenkning utvikles på andre premisser. Med andre ord: Laclaus politiske ontologi handler om hvordan en ontologi representerer hegemoni og utspiller seg politisk. For Laclau vil et samfunn og de sosiale relasjonene etableres og institusjonaliseres gjennom den politiske ontologien. Det er slik et hegemoni både fungerer og kan utfordres, fordi dets politiske ontologi aldri blir avsluttet og har en iboende mulighet til å endres. Hegemoni er i Laclaus perspektiv en ontologisk motsetning til grunn for politikken.

Antagonisme, Marx og Kant

Boken *Thinking Antagonism* er mer enn en eksegetisk fremstilling av Laclau. Den får også frem

hvordan Laclau er noe langt mer enn en venstreheideggerianer som Marchart hevdet tidligere (2007). *Thinking Antagonism* fremstår som en systematisk redegjørelse for hvordan Laclaus teoretiske arbeider knytter an til et grunnleggende spørsmål i moderne politisk tenkning, nemlig begrepet om antagonisme. Begrepet beskriver to krefter eller to poler som brytes mot hverandre, og kan oversettes til motsetning eller motsigelse på norsk. Dette er noe ganske annet enn en spesialisert debatt innenfor marxismen. Laclau er kritisk til den marxistiske analysens tilnærming til ontologi og antagonisme. Han mener at den historiske materialismen er uforenlig med selve antagonisme-begrepet, som må forstås i en politisk ontologi. Marchart mener riktignok at Laclau knytter an til [Marx](#)' interesse for kamp fremfor den statiske over- og underbygning i Marx sin teori, og at Laclau er tett koblet til den marxistiske tradisjonen tross en politisert heideggerianisme. Likevel er det viktig – som Marchart også diskuterer – at Laclau revitaliserer et tema i [Immanuel Kants](#) førstekritikk, dvs. *Kritikken av den rene fornuft*. Kant diskuterer i dette verket begrepet om antagonisme eller motsigelse, og han kritiserer her forgjengeren Leibniz. Kant hevder at motsetning primært finnes på det begrepelige planet, mens en motsetning mellom faktiske objekter (i naturen) bare kan være to poler som eksisterer uavhengig av hverandre, skjønt den ene polen kan være sterkest og bryte den andre ned. Laclaus eksempel her er hvordan to luftstrømmer kan møtes og der den ene er sterkere og bryter ned den andres kraft.

Laclaus hentet mye filosofisk inspirasjon fra noen italienske filosofer som drev et senter som var etablert i tilknytning til Antonio Gramsci sin tenkning. Her var filosofene Della Volpe og Lucio Colletti sentrale. Den norske filosofen Nils Gilje var også en periode tilknyttet dette senteret og var godt kjent med kritikken som denne italienske skolen hadde utviklet av Marx og den dialektiske metode. Miljøet rundt Colletti ble blant annet introdusert for en tysk debatt på 1950-tallet om logikk og dialektikk i *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* der polske logikere leverte fremragende bidrag. Kritikken av dialektikken besto av et logisk problem om at det ikke kunne komme noe nytt ut av at en motsetning mellom A og ikke-A. Slik sett støtter Laclau seg til en større debatt i filosofien, som foregikk uavhengig av teoriene som han er mer kjent for, slik som poststrukturalisme. Samtidig bryter også Laclau tydelig med den italienske skolen, blant annet fordi han hevder de ble for realistisk og empiristisk orienterte og at de tok feil i sin kritikk av at marxister hadde oversett Kants diskusjon av realmotsetninger. Marchart viser liten interesse for den italienske skolen. Det avgjørende er uansett at Laclau utviklet spørsmålet om motsigelse til en ontologisk teori der en pol negerer og dominerer en annen pol. Det er det ontologiske temaet som representerer Marcharts styrke, og han argumenterer for at Laclaus begrep om motsetning bør forstås som et bidrag til den ontologiske vendingen i nyere politisk teori.

Ontologiske motsigelser, tenkning og politikk

Selv om antagonismebegrepet må forstås ontologisk, så er Laclaus sentrale bidrag at han også gjør spørsmålet om ontologi og motsigelse til en del av hans teori om hegemoni og politikk. Slik sett bidrar han både til å politisere ontologien og å introdusere det ontologiske perspektivet i den politiske tenkningen. Marchart formidler dette tydelig i boken *Thinking Antagonism*.

Boken består av tre hoveddeler som viser sammenhengen mellom tenkning, ontologi og politikk. I praksis utvikler han et *resonnement* om hvordan ontologi kan forstås politisk, der politikk og hverdagslig handling representerer endringsmuligheter. Der Heidegger skiller mellom ontologi og det ontiske nivået, består Laclaus politiske ontologi av det politiske og politikk i hverdagen. I diskusjonen om det politiske diskuterer Marchart Marx og Foucault, mens politikken (eller «hverdagspolitikken») ikke bare involverer handling i politiske organisasjoner, men også protester, kultur og populisme. Marchart illustrerer verdien av Laclaus hegemonianalyse i en sammenlikning med den radikale britiske tenkeren bak «cultural studies», [Stuart Hall](#). Boken avsluttes ikke bare med et nytt fokus på tenkningen der ontologien gjøres til et spørsmål om handling, men også med biografiske poeng som illustrerer hvordan Laclau balanserte sitt politiske engasjement med en akademisk identitet og integritet. Fordelen med en bok slik som Marcharts *Thinking Antagonism* er at den får frem hvordan Laclaus tenkning og begrepsutvikling er et langt mer dyptgripende teoribidrag enn det en skjematisk statsvitenskapelig henvisning til hans bidrag om populisme vil tilsi. Antagonisme handler ikke bare om logikk og ontologi, men også om hvordan identiteter, individer og følelser kan brytes ned av hegemoniske tenkemåter. Slik sett er Marcharts bok om Laclau ikke bare relevant for studenter i filosofi og for dem med spesiell interesse for kritisk politisk teori, men den kan også være aktuell for lesere med interesse for sosiale og politiske endringsprosesser og sosialteori generelt.

Litteratur

Critchley, Simon; Marchart, Oliver (red.) (2004): *Laclau: a critical reader*. London: Routledge.

Gilje, Nils (2020): «Motsigelse, realopposisjon (realrepugnans) og dialektikk.» Upublisert notat, 28. april.

Laclau, Ernesto (2014): *The rhetorical foundations of society*. London: Verso.

Marchart, Oliver (2007): *Post-foundational political thought. political difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Marchart, Oliver (2018): *Thinking antagonism. Political ontology after Laclau*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mudde, Cas, and Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017): *Populism: A Very Short Introduction*. New York, NY: Oxford University Press.

Noter